

УДК 792.011.26.03:17.035.3:39](477.83/.86=161.2)"08/19"(091)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.27.2025.232-244>

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРАЛЬНИХ КОЛЕКТИВІВ ВІД КНЯЖИХ ЧАСІВ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Роман БЕРЕСТ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7405-2020>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра режисури та хореографії,
вул. Стефаника, 16а, Львів, Україна, 79005
e-mail: Berest_liet@ukr.net*

Мирослава ЦИГАНІК

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4337-7222>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра театрознавства та акторської майстерності,
вул. Вало́ва, 18, Львів, Україна, 79005
e-mail: myroslava.tsyhanyk@lnu.edu.ua*

Наголошено на важливості та значущості процесу національного відродження та популяризації національної ідеї для згуртування знедоленого українського народу, який упродовж віків зберігав і розвивав свою етнокультурну самобутність, прагнув справедливості, волі та незалежності і створення власної держави. Акцентовано на складному суспільно-політичному, економічному, світоглядному, етнокультурному становищі українців після завершення поділів Речі Посполитої, внаслідок яких вони розрізнено опинилися в територіальних володіннях та політичних системах російської та Австрійської імперій. З'ясовано, що історичний шлях формування і розвитку українського театру був надзвичайно складним, адже в ньому перепліталися суспільно-політичні, мовні, етнокультурні процеси інтеграції різних етнічних груп українців як окремого народу, творчий ентузіазм й протистояння чужоземному засиллю (польському, російському, німецькому, угорському, єврейському та ін.).

У час формування українського професійного театру помітно були наявні невеликі аматорські театральні колективи, які існували на виробництвах як робітничі й селянські товариства при фахових професійних спілках, громадських об'єднаннях та ін. Суспільне значення театру підсилювалося ними, а його популярність зростала. Особливу увагу було відведено створенню та діяльності першого в Галичині професійного українського театру "Руська бесіда" у Львові. Значення для утвердження національної ідеї було надано поширенню у театралізованих постановках історичних, етнокультурних, побутових та інших відомостей, за допомогою яких відображалося

реальне буття українців і їх національні прагнення. У роки Першої світової війни українському театру було надано величезне значення в руслі боротьби з ворогом. Він був перетворений на символ національного патріотизму, незламності та стійкості, і аж до вересня 1939 р. через його постановки українці мали велику надію, мрію та сподівання на краще майбутнє. *Методологія.* Дослідження виконано на основі застосування низки традиційних та міждисциплінарних наукових методів (порівняльний, типологічний, аналітичний, синтетичний та ін.), підходів та принципів (систематизації, об'єктивності, історизму та ін.). *Наукова новизна* полягає у комплексному дослідженні проблематики, введенні у науковий обіг нових відомостей, матеріалів та результатів маловідомих досліджень. *У висновках* наголошено на великому значенні театрального мистецтва у справі консолідації народу та його боротьби за незалежну державу.

Ключові слова: національна ідея, театр, вистава, мова, культура, спадщина.

Постановка проблеми. Національна ідея відіграла вирішальну роль у згуртуванні народних мас, боротьбі за проголошення незалежності України. Вона формувалася й еволюціонувала під впливом низки чинників. Характерним національним вибухом для багатьох європейських держав стала друга половина XIX ст. Також зазначено про потужний технічний, економічний, соціальний та етнокультурний розвиток, що забезпечений науковими інноваціями, теоріями, відкриттями та досягненнями. Прогресивний розвиток не тільки стимулювався для еволюції суспільної думки, а й підсилювався у процесах національного відродження. У той час серед голосу багатьох поневолених народів Європи помітно виділялися українці, які протягом багатьох віків піддавалися шовіністичним впливам “великоросів”, а за непокору – каранням та винищенням фізично. Тоді ж галицьким українцям надано значно більше соціального, освітнього, економічного й культурного розвитку в Австро-Угорщині, що сприяло відродженню й відкритому поширенню національних ідей, збільшенню мережі культурних товариств і помітному зростанню національної свідомості. Важливими провісниками у процесі відродження й поширення національних ідей визнані народні вертепи, культурно-освітні товариства у громадах та на виробництвах, аматорські мандрівні театри й особливо театр “Руська бесіда”. Саме ними закладено основи формування модерної української театральної системи, що охоплювала різні сторони багатогранного театрального мистецтва, а також стала міцним фундаментом, на якому пізніше створено українські театри ім. Тобілевича, Лесі Українки, Старицького, Карабинева, театри “Веселка”, “Відродження”, “Заграва”, театри Й. Стадника, І. Когутяка, Л. Курбаса, В. Блавацького та багато ін. За допомогою театральних постановок не тільки піднімалися дух справедливості, вольності та соціальної гідності українців, а й відбувався вплив на формування, розвиток складних процесів національного пробудження, етнокультурного відродження, консолідації нації у боротьбі за волю та незалежність.

Мета статті – висвітлення процесу еволюції національної ідеї на основі результатів міждисциплінарних досліджень через призму театральних постановок, діяльність окремих персонажів, а також визначення великої

суспільної місії та значення, яке надавали театральному мистецтву в популяризації національної культури, героїки, повсякденного життя, народних традицій, звичаїв, обрядів та консолідації українського народу у боротьбі за волю й національну незалежність.

Аналіз останніх публікацій. Важливо, що проблема популяризації національної ідеї творчими театральними колективами у поневоленій Україні доби ординського, угорського, польського, австрійського, російського чи іншого панування досі належного не висвітлено у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Зрештою, навіть умови виникнення, існування та діяльності різних форм національного театру у різні історичні періоди та епохи залишаються маловідомими. Висвітлення національної історії та культури діяльність народних аматорських та професійних театрів у загальних рисах розглядали М. Грушевський [6], І. Крип'якевич [9], І. Тиктор [14], І. Огієнко [10] та інші відомі історики.

Серед спеціальних наукових праць на особливу увагу заслуговує монографія С. Чорнії “Український театр і драматургія”, яка вийшла у світ 1980 р. за кордоном у видавництві Українського вільного університету [20]. У роботі автор намагається окреслити основні етапи формування й розвитку українського театру – від аматорського до професійного – характеризує творчу діяльність окремих діячів та приділяє увагу давнім праукраїнським національним традиціям. Варто також відмітити збірник праць С. Чарнецького “Нарис історії українського театру в Галичині”, який вийшов 2013 р. з нагоди відзначення 150-х роковин від часу заснування у Львові першого українського професійного театру в Галичині “Руська бесіда” [18]. Переважна частина збірника складається з однойменної роботи автора, яку було видано ще у 1934 р. [19]. Інформативна цінність праці полягає в тому, що С. Чарнецький був активним діячем в середовищі галицьких українців, а впродовж 1913–1914 рр. – навіть директором театру “Руська бесіда”. Особливостям та труднощам існування закладу в буремні воєнні роки, повоєнну розруху та в час утвердження в Східній Галичині Польської держави в міжвоєнний період присвячено працю О. Боньковської “Львівський театр товариства «Українська бесіда»” 1915–1924, яка була видана у 2003 р. [4]. У роботі авторка також наголошує на великій місії, ролі та значенні театру в збереженні та розвитку української національної ідентичності. Багатогранною проблематикою розглянутих питань привертає увагу ювілейна Всеукраїнська наукова конференція “Народний театр товариства «Руська Бесіда» у Львові”, яку 29 березня 2024 р. спільно з Театрознавчою комісією Наукового товариства ім. Шевченка проведено кафедрою театрознавства та акторської майстерності факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка. Учасники конференції заслухали й обговорили низку важливих питань, зокрема проблеми національно-культурного життя галицьких українців у другій половині XIX – середині XX ст. [5].

Виклад основного матеріалу. Від найдавніших часів українським театром пройдено складний, самобутній та тривалий шлях розвитку. Саме в умовах чужоземного панування українське домінуюче значення було набуто національною ідеєю, що отримало відображення у багатьох театральних

постановках. Історичні умови простежуються у періоді формування родово-племінних об'єднань східних слов'ян та ранніх княжих часів. Не випадково багато відомих дослідників давньої історії та культури України наголошує, що розвиток та поступова кристалізація національної ідеї виразно простежуються у духовній культурі східних слов'ян ще в добу створення Київської Русі. Тоді також старовинному народному обрядовому театру, в основі репертуару якого переважали календарно-обрядові та побутові сюжети, надавалося важливого значення. Дослідник Р. Пилипчук зауважує, що саме у прадавніх народних іграх та обрядах чітко простежуються театральні елементи [12, с. 51]. На думку професора С. Чорнія – відомого в США українського театрознавця, – домінування старовинного народного обрядового театру тривало до кінця Х ст., тобто до часу офіційного прийняття християнства [20, с. 15]. Імплементация християнської віри у суспільне життя, посилення княжої влади, дипломатичні та військові успіхи стали чи не основною причиною диференціації народного давньоруського театру, на основі якого, ймовірно, було сформовано придворний театр. З фресок Софії Київської бачимо, що він слугував задоволенню запитів княжої влади [16]. Християнською інновацією стала літургійна дія, яка мала ознаки театру [20, с. 15]. Однак літургійні дії насамперед слугували запитам і потребам утвердження християнства. А в умовах його ідейного протиборства з язичництвом ідея єдності племінного світу не була стійкою [15, с. 237]. З іншого боку, як зафіксовано в історичних джерелах, особливості розвитку княжої праукраїнської держави, що відображалися в міжусобній боротьбі спадкоємців за владу, не сприяли утвердженню єдності населення. Консолідація відбувалася навколо стольних княжих городів, що посилювало відцентрові тенденції та територіальне роздроблення Русі.

Після загибелі Давньоукраїнської держави у середні XIV ст. і впродовж багатьох наступних віків національна ідея була виражена в різних проявах. Для кожного регіону та періоду історії України вона має свої характерні особливості, які розвивалися насамперед на місцевих етнокультурних традиціях. Усвідомлення побутуючої несправедливості, безправного становища, особливо у період другої половини XIV – кінця XVIII ст., не тільки призводило до соціальних вибухів. На їх основі відбувалося форматування новітньої національної героїки, яку поширювали скоморохи, кобзарі, бандуристи, лірники та ін. Найчастіше її отримували з народних протестів, виступів, повстань, воєн, у яких з національною ідеєю тісно перепліталися релігійні, соціальні, економічні, етнічні, етичні, етнокультурні, родинні, освітні та інші проблеми.

Важливою віхою в історії розвитку національної ідеї та нового українського театру став кінець XVI – початок XVII ст. Наприкінці XVI ст. на українських землях з'являється вертеп як новий тип народного театру. У вертепній драмі виразно та характерно проявляються риси реалізму, народності, елементи побутової комедії. Зазвичай головним персонажем у вертепних сценках був хоробрий козак (козак-Мамай, козак-бандурист та ін.), що характерно відображається у літературних творах, малярстві, пісенній творчості та поезії. Варто наголосити, що поява козака у вертепі не була

випадковою. На той час українськими землями, що перебували у складі Речі Посполитої, прокотилися потужні козацько-селянські повстання під проводом П. Чумака, М. Гаттали, В. Чепця, К. Косинського, С. Наливайка, Г. Лободи та ін. Виникнення та діяльність українського козацтва, знищення владою Запорізької Січі й перманентне утворення нових козацьких формувань, поява гайдамаків, опришків, селянсько-козацькі виступи й повстання – все це не тільки сприяло піднесенню національних настроїв, а й стало запорукою боротьби поневолених українців за свої права, організованого спротиву проти національно-релігійного гніту, кріпосницьких порядків та панського свавілля. Утікачі, що ставали козаками, не тільки чисельно поповнювали ряди козацького війська, а й приносили та активізували антиросійські та антипольські настрої.

У плані театрального дійства того часу важлива подія відбулася 29 серпня 1619 р. у містечку Кам'янка–Струмилова, що поблизу Львова. На міській площі з нагоди храмового свята Предтеченської церкви Яків Гаватович (Гават) поставив інтермедію “Образ смерті пресвятого Івана Хрестителя, післанця божого”. Театральна постановка стала нечуваним явищем, адже в умовах польського панування постановку вистави виконали українською мовою. Багато дослідників від неї починають історію нового українського театру [20, с. 15]. С. Чорній наголошує, що 1619 рік відкриває період театру козацького бароко, який тривав до 1819 р. Це не випадково, якщо згадати в цьому періоді національно-визвольну війну під проводом Б. Хмельницького, складні військово-дипломатичні заходи у боротьбі проти загарбницьких дій Речі Посполитої, Московського царства, турецько-татарських завойовників та зростання чисельності козацько-селянських антифеодальних виступів та повстань (М. Жмайла, Т. Федоровича (Трясила), І. Сулими, П. Павлюка, Я. Острянина, Д. Гуні, Верлана, Медведя, Гриви, Сухого, І. Гонти, М. Залізняка, О. Довбуша та ін.) тощо.

У складних умовах чужоземного засилля головну роль в культурно-освітньому житті українського населення стало відігравати освічене чернецтво [3, с. 7–12]. Якщо в часи Давньої Русі ченці здебільшого були авторами й видавцями літописів, патериків, богослужбових книг, то в умовах посилення гніту, чужоземної – російської та польсько-литовської – експансії їх суспільна місія значно зростає. З'являються навчальні підручники, а також богословські, історичні, полемічні, філософські та риторичні твори І. Вишеньського, К. Транквіліона-Ставровецького, І. Галятовського, Д. Туптала, Г. Кониського та ін. Саме у той час різними шляхами й методами московити намагалися дискредитувати й руйнувати національну ідею, знищувати прагнення українців до незалежності. Чимало відомих осіб з числа козацької старшини, національної світської еліти, чорного та білого духовенства опинилося в російському таборі. Зрештою, як бачимо з подальших історичних подій, домовленості й підписання договорів з царською росією стало великою помилкою Богдана Хмельницького, за що у народних думках йому дорікали кобзарі. Після смерті гетьмана українські землі стали об'єктом особливої уваги Московського царства. Помітно посилюється російська експансія, скерована на захоплення українських земель, створення нових

плацдармів для загарбницьких воєн, русифікацію населення, витіснення із вжитку української мови, культури, народних традицій, звичаїв та обрядів. Нечуваним антиукраїнським актом став збройний проросійський виступ полтавського полковника Мартина Пушкара і кошового отамана Якова Барабаша проти гетьмана Івана Виговського. Буденною нормою стає підміна понять, запровадження різних мовних маніпуляцій, пропаганда перекручених або фейкових даних, запровадження новітніх штучних термінів. В офіційній російській імпровізації українці стають малоросами, землі Лівобережної України – Малоросією, а південні області – Новоросією. Російські наративи на загарбаних землях набувають домінуючого характеру, що руйнувало та знищувало українство та національну ідею.

Культурно-освітніми острівками українства у другій половині XVII ст. на українських землях залишалися навчальні заклади, у яких запроваджується шкільна драма. Цей жанр латиномовної релігійної драматургії виник на переломі XV–XVI ст. в країнах Західної Європи і для українців став звичайним запозиченням у системі навчання. Постановка вистав була обов'язковим елементом. Твори мали віршовану форму і були написані староукраїнською мовою з використанням силабічної системи віршування. Найбільший інтерес у Києво-Могилянській колегії викликали постановки творів Ф. Прокоповича, М. Довгалецького, М. Козачинського та ін. [20, с.18].

Виразні акценти на національну ідею та етнокультурну ідентичність українців простежуються в суспільно-політичній думці у другій половині XIX ст. Це – складний період національної історії з домінацією інноваційного модерного розвитку, для якого характерні новітні наукові вчення, теорії, розробки, відкриття, здобутки та досягнення. У руслі формування модерну відбувалися складні процеси національного усвідомлення, що було зумовлено, найперше, концепціями та ідеями про місце, роль та значення людини в новому суспільстві А. Шопенгауера, М. Вебера, Ф. Ніцше, А. Бергсона, З. Фрейда, К. Юнга, М. Гайдеггера та ін. Під впливом новітніх філософських ідей модернізм характерно виділявся у національному самовираженні багатьох народів, особливо тих, що усвідомлювали своє незалежне етнічне коріння і перебували під владою великих імперій. Тож не випадково ідеї модернізму й національного усвідомлення відображені не тільки у творах тогочасних українських письменників, критиків, поетів та драматургів (О. Кобилянської, Лесі Українки, Олександра Олеса, М. Коцюбинського, І. Франка та ін.), а й у творчості польських, словацьких, чеських, німецьких, угорських авторів.

Реальне становище українців на переломі XIX–XX ст. залишалося доволі складним у соціально-економічному, ідейно-політичному, етнокультурному, світоглядному і, особливо, на освітньому рівні, що було зумовлено реальним становищем українського населення, яке перебувало під владою російської та Австро-Угорської імперій. У зазначених імперіях умови існування українців були різними. В царській росії жорстокими силовими методами винищувались будь-які прояви українства, а з метою прискореної русифікації українського народу заборонялись його національні освіта, мова, культура, релігія, народні звичаї, обряди, стимулювалось переселення росіян в Україну, а українців – на вільні землі Алтаю, Сибіру та Далекого Сходу.

Водночас заснування й поширення національних початкових шкіл, розвитку культури, еволюції сільського господарства, місцевої промисловості, різних виробництв, економіки, містобудування, середньої та вищої освіти, національної релігії тощо відбувались за сприяння Австрії, а Галичину вважали Королівством [17, с. 48–54]. Хоча не можна це сказати про Угорщину після проголошення Австро-Угорської імперії (1867 р.) до українського населення Королівства. Загалом ставлення чужоземних завойовників до автохтонного українського населення на його історичних землях було доволі не простим.

Розділені чужинцями українці віками прагнули національного та соціального визволення. Виразним провісником ідей та прагнень поневоленого українського народу в середині XIX ст. став Тарас Шевченко, який у своїх працях викривав побутуючу соціальну несправедливість та нерівність, проголошував ідеї, які в умовах насадженого російського гніту стали яскравим праобразом національного духу. Своїм талантом він заклав для українців базис майбутньої національно-політичної ідеології, національної ідеї, які тоді були видавалися недосяжною утопією [8, с. 28–56]. Їхнім важливим суспільним комунікатором стає мандрівний театр.

Ідеї Т. Шевченка у другій половині XIX ст. не просто прокотилися українськими землями відлунням національного існування. Вони простежуються у творчій спадщині низки відомих українських діячів культури, національних ідеологів та авторів (М. Костомаров, М. Драгоманов, М. Вороний, М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Липа, В. Липинський, М. Сціборський, П. Федун, М. Грушевський та ін.). Важливо, що вже наприкінці XIX – початку XX ст. в середовищі української еліти помітно кристалізувалося інноваційне суспільне уявлення про національну ідею та ідентичність [21, с. 92–99]. В буденній народній уяві воно здебільшого відображалося як ототожнення особистості з національною спільнотою, що базувалося, головню, на стійкому емоційному етнокультурному зв'язку. Цей зв'язок формувався в контексті усвідомлення та прийняття самотутніх й характерних народних традицій, особливостей національної культури, мови, релігії, суспільних поглядів, а також на домінуванні характерних національних етнокультурних норм, цінностей, що стали фундаментом суспільного переконання про належність українців до окремого громадянського суспільства [1, с. 92–99].

Підґрунтям публічної пропаганди національного існування українців була мережа різноманітних громадських, часто незалежних від держави, інституцій, об'єднань, організацій, гуртків та товариств, створених громадянами для практичної реалізації різних культурних ініціатив, задоволення духовних суспільних потреб, обстоювання колективних інтересів тощо. Яскравим прикладом національного усвідомлення стала культурно-освітня діяльність аматорських гуртків окремих робітничих товариств, зокрема робітничого товариства “Зоря” у Львові [11, с. 11–13, 36, 48], а також низка організацій професійних спілок Західної України [2, с. 50–76], при яких на громадських засадах існували культурно-освітні, краєзнавчі, музичні, хорові, хореографічні, спортивні, театральні та інші гуртки. Згодом функціонування мистецької кооперації профспілкових гуртків зумовило створення низки

культурно-освітніх організацій (“Культурна ліга”, “Культураміт”, “Профорус”, “Супруга” та ін.) та підтримку діяльності “Просвіти” і “Рідної школи” [2, с. 50–56].

Унаслідок Революційних подій та конституційних демократичних перетворень на початку другої половини XIX ст. в Австро-Угорській імперії, в тім числі на галицьких землях й у Львові зокрема, у складних суспільно-політичних умовах стало можливим формування різнопрофільних польських, єврейських, німецьких, а також українських (русинських) громадських культурно-освітніх товариств. Проте нерідко поліетнічним складом робітництва того чи іншого підприємства згладжувались національні ідеї, а перевага надавалась виробничим, соціальним, економічним та культурно-пізнавальним питанням.

Надзвичайна подія відбулася у Львові 1860 р. З метою підтримки діяльності розпорошених українських національних організацій (народних клубів, читалень, недільних прицерковних шкіл, бібліотек, вертепів, мандрівних театральних груп та інших культурних осередків) відомий український громадсько-політичний і культурний діяч Юліан Лаврівський заснував у Львові громадський український культурно-освітній клуб. Проте аж 15 листопада 1861 р. йому вдалось отримати від управи Галицького намісництва дозвіл на існування цього клубу під назвою “Руська бесіда”. Метою діяльності організації стало питання згуртування талановитих українців, відродження та пропаганда багатой народної спадщини, сприяння впровадження української культури, мови, традицій у повсякдення, обговорення важливих проблем існування українців тощо [7].

Установчі збори товариства “Руська бесіда” відбулися 4 січня 1862 р. (за старим стилем – 23 грудня 1861 р.) у Львові в приміщенні Народного дому. На зборах були присутні 54 делегати, які мали різні погляди на проблему національного відродження, зокрема популяризацію в середовищі українців національної ідеї. Серед них були священослужителі (І. Лотоцький, А. Дуткевич,

М. Малиновський, М. Куземський, Й. Кульчицький, Т. Павликів і ін.), професори

Львівського університету (Я. Головацький, І. Шараневич, Й. Делькевич, Ф. Костек та ін.), професори гімназій (М. Осадца, К. Мерунович, Л. Лаврівський, П. Дячан, Є. Згарський, І. Браник, Л. Цирик, М. Попель, П. Левицький та ін.), судові радники та правники (Ю. Лаврівський, М. Качковський, В. Хоминський, В. Сембратович, А. Павенцький, П. Лисинецький, Г. Карпінський та ін.), журналісти (Ф. Заревич, В. Площанський і ін.), міські та крайові урядовці (Г. Білінський, А. Решетилевич, А. Сохацький, Ю. Кімакович, І. Стотаньчик, М. Косак, Л. Созанський, І. Шелестак, Д. Сінкевич та ін.). Тоді головою товариства обрали Юліана Лаврівського. Проголошення результатів установчих зборів та урочисте відкриття клубу “Руська бесіда” відбулося 9 січня 1862 р. [7].

Незабаром навколо управи клубу почало формуватися культурне середовище – аматорські музичні, театральні, танцювальні, пісенні, хорові, поетичні та інші колективи, що становило передумови для формування різних

мистецьких напрямів. Робота над відкриттям театру отримала певні труднощі. Спершу Ю. Лаврівський заснував театральний фонд, який мали наповнити коштами меценати та небайдужі громадяни. Він також періодично організовував аматорські театралізовані виступи українських студентів, підбирав репертуар, акторів. Студенти перекладали українською популярні зарубіжні літературні й драматичні твори, що сприяло створенню 1863 р. при товаристві “Руська бесіда” драматичної школи, яка стала важливою сходинкою у заснуванні першого галицького українського професійного музично-драматичного театру під керівництвом Омеляна Бачинського [13].

Офіційне відкриття театру відбулося 7 березня 1864 р. у новому приміщенні Народного дому за присутності австрійського намісника Галичини графа Менедорфа, запрошених гостей та представників української громади. Урочисту частину вітальним словом відкрив історик української літератури Омелян Огоновський. Він завершив привітання подякою Ю. Лаврівському: “Най же честь буде мужу всечесному, що перший дав життя театру тому! Ім’я Лавровського прославиться, і в ряд ревнителів поставиться” [13].

Першою постановкою театру стала вистава “Маруся”, підготовлена за повістю Григорія Квітки-Основ’яненка у постановці О. Бачинського. Артистами виступали актори драматичної школи. Згодом до професійної роботи в театрі Ю. Лаврівський запросив талановитих акторів мандрівних галицьких труп, що сприяло зростанню популярності та значущості закладу. Крім постановок вистав, артисти театру періодично влаштовували літературно-музичні і танцювальні вечори, концерти, товариські забави, бали, вечорниці, що не тільки урізноманітнювало діяльність, а й пропагувало багату культурну спадщину українського народу [7].

Появу низки театральних колективів (ім. Тобілевича, Лесі Українки, Старицького, Карабиневи́ча, театри “Веселка”, “Відродження”, “Заграва”, театри Й. Стадника, І. Когутяка, Л. Курбаса, В. Блавацького та ін.) було зумовлено активною діяльністю театру “Руська бесіда”. Борці за волю та незалежність України були гуртовані національною ідеєю зазначених колективів.

Висновки. В умовах чужоземного панування аматорські театральні колективи відіграли важливу роль у збереженні національних традицій, розвитку української культури. Вони були знаними осередками національно-культурного життя місцевого населення, важливими та авторитетними суспільними комунікаторами, а піднесення рівня української мови, освіти й культури, формування національної свідомості, популяризація самобутньої й багатой етнокультурної спадщини та закладання підвалин національного відродження були забезпечені їх діяльністю. У міжнародному контексті початок ХХ ст. для українців було позначено великими надіями на національне визволення.

Вибух Першої світової війни був пережитий галичанами як соціальний каталізатор, що сприяв появі не лише Українського Січового Стрілецтва в лавах австро-угорського війська, а й новій сторінці національної історії для українців, великій надії на створення національної армії і незалежної держави.

Список використаної літератури та джерел

1. Анікін В. Державна етнополітика та формування громадянського суспільства. *Політичний менеджмент* : наук. журнал / гол. ред. Ю. Шайгородський. Київ, 2004. № 5 (8), 63–70.
2. Берест Р. Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939 рр.). Дрогобич, 1995. 128 с.
3. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини. Житло і побут. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. 332 с.
4. Боньковська О. О. Львівський театр товариства “Українська бесіда” 1915–1924. Львів : Літопис, 2003. 342 с.
5. В Університеті відбувається Всеукраїнська наукова конференція “Народний театр товариства «Руська Бесіда» у Львові”. URL : <https://lnu.edu.ua/v-universitytet-vidbulasia-vseukrainska-naukova-konferentsiia-narodnyy-teatr-tovarystva-ruska-besida-u-lvovi/>.
6. Грушевський М. Історія України-Руси. Вид. друге, розширене. Львів, 1905. Т. 2 : XI–XIII вік. 647 с.
7. Дудар О. Юліан Лаврівський – львів’янин, який став одним з піонерів українського національного відродження. URL : <https://dyvys.info/blogs/yulian-lavrivskiy-lviv-yanyn-yakij-stav-odnym-z-pioneriv-ukrayinskogo-natsionalnogo-vidrozhennya/>.
8. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 3-є вид. Київ: Факт, 2006. 148 с.
9. Історія української культури / за ред. І. Крип’якевича. Нью-Йорк, 1990. 718 с.
10. Огієнко І. Українська культура. К., 1991.
11. Пасіцька О. Львівська “Зоря” – товариство українських ремісників, промисловців і торговців (1884–1839) : історичний нарис. Львів, 2013. 87 с.
12. Пилипчук Р. Історія українського театру (від витоків до кінця XIX ст.). Олександр Клековкін (передмова) ; упоряд. та підготовка текстів до друку : Мирослава Циганик, Роман Лаврентій. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 356 с.
13. Сила пам’яті. URL : <https://upa75ua.blogspot.com/2021/04/10-29-1864.html>.
14. Тиктор І. Історія української культури. Київ, 1993.
15. Український драматичний театр. Нариси історії: в 2 т. Т. 1 [Текст] / ред. Кол.: Ю. Бобошко, М. Йосипенко, П. Нестеровський. Київ: Наук. думка, 1967.
16. Фрески Софії. Мистецтво в деталях. URL : https://was.media/2023-12-27-sofia/?gad_source=1&gad_campaignid=21054814511&gbraid.
17. Циганик М. Театральне життя Львівської греко-католицької духовної семінарії кінця XVIII першої половини XIX ст. *Молодь і ринок*. 2021. Дрогобич, № 2 (188). С. 48–54.
18. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали ; коректура тексту Мирослава Циганик, Софія Роса. Львів : Літопис, 2013. 584 с.

19. Чарнецький С. М. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів : Накладом фонду “Учітеся, брати мої”, 1934. 253 с.

20. Чорній С. Український театр і драматургія. Мюнхен–Нью-Йорк, 1980. 470 с.

21. Шапаренко О. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2015. № 20. С. 92–99.

References

1. Anikin, V. (2004). Derzhavna etnopolityka ta formuvannya hromadyans'koho suspil'stva. *Politychnyy menedzhment: nauk. zhurnal / holov. red. YU. Shayhorods'kyy*, 5 (8) [in Ukrainian].

2. Berest, R. (1995). Narysy istoriyi profspilkovoho rukhu v Zakhidniy Ukraini (1817–1939 rr.). Drohobych, [in Ukrainian].

3. Berest, R. (2011). Seredn'ovichni monastyri Halychyny. Zhytlo i pobut. L'viv. Vyd-vo L'vivs'koyi politekhniki [in Ukrainian].

4. Bon'kovs'ka, O. O. (2003). L'vivs'kyy teatr tovarystva “Ukrayins'ka besida” 1915–1924. L'viv : Litopys [in Ukrainian].

5. V Universyteti vidbuvayet'sya Vseukrayins'ka naukova konferentsiya “Narodnyy teatr tovarystva “Rus'ka Besida” u L'vovi”. Retrieved from <https://lnu.edu.ua/v-universyteti-vidbulasia-vseukrainska-naukova-konferentsiia-narodnyy-teatr-tovarystva-ruska-besida-u-lvovi/> [in Ukrainian].

6. Hrushevs'kyy, M. (1905). Istoriya Ukrayiny-Rusy: XI–XIII vik. Vyd. druhe, rozshyrene. L'viv, 2, [in Ukrainian].

7. Dudar, O. Yulian Lavrivs'kyy – l'viv'yanyn, yakyy stav odnym z pioneriv ukrayins'koho natsional'noho vidrodzhennya. Retrieved from <https://dyvys.info/blogs/yulian-lavrivskyy-lviv-yanyn-yakyy-stav-odnym-z-pioneriv-ukrayinskogo-natsionalnogo-vidrodzhennya/> [in Ukrainian].

8. Zabuzhko, O. (2006). Shevchenkiv mif Ukrayiny. Sproba filosofs'koho analizu. 3-ye vyd. Kyiv: Fakt, [in Ukrainian].

9. Istoriya ukrayins'koyi kul'tury (1990) / za red. I. Kryp'yakevycha. N'yu-York S. 718 [in Ukrainian].

10. Ohiyenko, I. (1991). Ukrayins'ka kul'tura. Kyiv [in Ukrainian].

11. Pasits'ka, O. (2013). L'vivs'ka “Zorya” – tovarystvo ukrayins'kykh remisnykiv, promyslovtsiv i torhovtsiv (1884–1839): istorychnyy narys. L'viv, [in Ukrainian].

12. Pylypchuk, R. (2019). Istoriya ukrayins'koho teatru (vid vytokiv do kintsya XIX st.). Oleksandr Klekovkin (peredmov); uporyad. ta pidhotovka tekstiv do druku: M. Tsyhanyk, R. Lavrentiy. L'viv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

13. Syl'a pam'yati. Retrieved from : <https://upa75ua.blogspot.com/2021/04/10-29-1864.html>.

14. Tyktor, I. (1993). Istoriya ukrayins'koyi kul'tury. Kyiv [in Ukrainian].

15. Ukrayins'kyy dramatychnyy teatr. Narysy istoriyi v dvokh tomakh. (1967). red. kolehiya: YU. Boboshko, M. Yosypenko, P. Nesterovs'kyi. K.: Naukova dumka, 1 [in Ukrainian].

16. Fresky Sofiyi. Mystetstvo v detalyakh. Retrieved from : https://was.media/2023-12-27-sofia/?gad_source=1&gad_campaignid=21054814511&gbraid [in Ukrainian].

17. Tsyhanyk, M. (2021). Teatral'ne zhyttya L'vivs'koyi hreko-katolyts'koyi dukhovnoyi seminariyi kintsya XVIII pershoi polovyny KHIKH st. *Molod' i rynek*. Drohobych, 2 (188), 48–54 [in Ukrainian].

18. Charnets'kyi, S. (2013). Istoriya ukrayins'koho teatru v Halychyni. Narysy, statti, materialy; korektura tekstu Myroslava Tsyhanyk, Sofiya Rosa. L'viv: Litopys [in Ukrainian].

19. Charnets'kyi, S. M. (1934). Narys istoriyi ukrayins'koho teatru v Halychyni. L'viv : Nakladom fondu "Uchitesya, braty moyi" 253 s [in Ukrainian].

20. Chorniy, S. (1980). Ukrayins'kyi teatr i dramaturhiya. Myunkhen–N'yu-York. [in Ukrainian].

21. Shaparenko, O. (2005). Natsionalna identychnist' yak chynnyk formuvannya hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Istoriya Ukrayiny. Ukrayinoznavstvo: istorychni ta filosof's'ki nauky*, 20, 92–99 [in Ukrainian].

TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN THEATRE GROUPS FROM THE PRINCELY PERIOD TO THE EARLY TWENTIETH CENTURY

Roman BEREST

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Directing and Choreography,
18 Valova Str., Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: Berest_liet@ukr.net*

Myroslava TSYHANYK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Theatre Studies and Acting,
Faculty of Culture and Arts,
18 Valova Str., Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: myroslava.tsyhanyk@lnu.edu.ua*

This article offers a longitudinal study of the evolution and popularization of the Ukrainian national idea through the lens of theatrical art spanning from the early medieval period to the beginning of the 20th century. *The primary purpose of the research* is to

examine how theatrical collectives functioned as instruments of national consolidation and cultural preservation amid centuries of foreign political dominance. The study emphasizes the socio-political and ethnocultural conditions of Ukrainians following the partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth when the nation was divided between the Russian and Austrian empires.

The *methodology* integrates traditional historical analysis with interdisciplinary approaches including comparative, typological, and systemic methods to evaluate the synthesis of artistic enthusiasm and resistance against foreign cultural assimilation. The *analysis* identifies the roots of national theatricality within the ritual folk games of the Princely era and the subsequent development of the court theater in Kyiv. It further explores the transformation of the national hero image within the “Vertep” puppet theater where the figure of the Cossack became a symbol of social and religious resistance during the 17th and 18th centuries.

Particular attention is dedicated to the 19th-century national revival specifically the founding and activity of the “Ruska Besida” theater in Lviv as the first professional Ukrainian theater in Galicia. The research reveals that theatrical productions of historical and household dramas served as crucial communication channels for reflecting the national aspirations of the people. The study establishes that by the early 20th century, theater had become a powerful symbol of patriotism and resilience which provided the intellectual and emotional foundation for the struggle for independence.

The *scientific novelty* consists of the comprehensive documentation of how amateur and professional troupes at factories, trade unions, and public associations strengthened the social significance of theater. The *conclusions* confirm that the theater acted as a vital social communicator that integrated various ethnic groups into a single national identity ensuring the continuity of the Ukrainian cultural mission until the events of 1939.

Keywords: national idea, theater, performance, language, culture, heritage, “Ruska Besida”, “Berezil”, national identity.

Стаття надійшла до редколегії 18.08.2025 р.

Прийнята до друку 24.11.2025 р.